

8. *Петрухин И. Л.* Внутреннее убеждение суда и правовые презумпции // Советское государство и право. — 1964. — № 3.
9. *Резник Г. М.* Внутреннее убеждение при оценке доказательств. — М., 1977.
10. *Рясенцев В.* Вопросы преюдиции при рассмотрении судами гражданских дел // Советская юстиция. — 1985. — № 10.
11. *Строгович М. С.* Учение о материальной истине в уголовном процессе. — М., 1947.
12. *Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая.* — М., 1966.
13. *Теория доказательств в советском уголовном процессе* / Под ред. Н. В. Жогина. — М., 1973.
14. *Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю.* Юридическая энциклопедия / Под ред. М. Ю. Тихомирова. — М., 1997.
15. *Шадырко С., Воложанин В., Матвиенко Е.* Преюдициальный характер решений и приговоров, вступивших в законную силу // Социалистическая законность. — 1956. — № 6.

УДК 343.1

В. Ю. Годороба

ПРО ВЗАЄМОДІЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ОРГАНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Сучасне судочинство в кримінальних справах неможливе без спільної цілеспрямованої діяльності певних його суб'єктів. Важко уявити собі, що слідчий самостійно, без взаємодії з іншими установами юстиції (судовими органами, органами оперативно-розшукової діяльності, експертними установами, установами криміналістичного обліку і таке інше) здатний був успішно розслідувати кримінальні справи. Так здебільшого доля справи залежить від професійних якостей головного суб'єкта процесу зі сторони держави — слідчого, прокурора чи судді, але вони часом безсилі самостійно встановити істину без дієвої допомоги колег. Їх завдання стає ще більш важким, але водночас і важливим, коли вони стикаються з кримінальними справами, обтяженими іноземним (міжнародним) елементом, у зв'язку з чим нерідко постає проблема взаємодії з іноземними державами та особами.

Помилки, які трапляються у випадку ігнорування потреби правоохоронних органів у належному рівні взаємодії, бувають нерідко досить плачевними. Так у 2002 р. в Московському обласному суді розпочався судовий процес з обвинувачення у недбалості, що спричинила людські жертви, колишнього заступника начальника УВС Московської області генерал-майора Бориса Фадеева, колишнього начальника Подольського ОМОНу майора Ігоря Тихонова і колишнього керівника групи управління об'єднаного угруповання військ від МВС в Чечні полковника Михайла Левченка. Розслідуванням було встановлено, що 1 березня 2000 р. (напередодні трагедії) керівництво Старопромисловського тимчасового ВВС отримало оперативну інформацію про очікуване прибуття до Грозного автоколони невідомих озброєних людей, одітих в міліцейську форму з посвідченнями «гантеміровців». За наказом керівництва тимчасового ВВС для затримання і роззброєння невідомих працівники Старопромисловського ТВВС розмістилися у дворах домів у населеному пункті Подгорне. 2 березня 2000 р.

автоколона ОМОНу МУВС м. Сергеев Посад при наближенні до Подгорного — в безпосередній близькості до блокпосту — була обстріляна співробітниками Старопромисловського ВВС. Автоколона міліціонерів з м. Сергеев Посад відкрила вогонь у відповідь, після чого був відкритий вогонь з бази Подольського ОМОНу. У результаті 22 співробітники міліції загинули і більше 30 поранено [1].

Трапляються і прикрі помилки, пов'язані з недбалою організацією взаємодії процесуальних органів при проведенні оперативно-тактичних операцій і процесуальних дій. І хоча ці помилки не викликають такі трагічні наслідки, як у наведеному вище прикладі, тим не менш і вони нерідко ставлять під загрозу життя та здоров'я суб'єктів кримінального судочинства та інших осіб.

Неузгодженість дій різних правоохоронних органів під час розслідування кримінальних дій призводить не лише до подвійної роботи над одним і тим же кримінальним епізодом, а й до втрати важливих доказів, притягнення до відповідальності невинних осіб, унеможливлення отримання позитивного результату у розслідуванні.

У зв'язку з цим актуальності в останній час набули роботи, присвячені проблемам взаємодії владних суб'єктів кримінального судочинства: органів дізнання, слідчих, прокурорів і судів (процесуальних органів) у зв'язку з провадженням у кримінальних справах.

У радянський період питання взаємодії процесуальних органів набули широкого розкриття в науковій літературі [2; 3; 4; 5], знайшло продовження і в сучасній російській науці [6; 7]. І за останні роки цим питанням були присвячено роботи Ю. П. Алєніна, І. В. Озерського, В. П. Корж та інших вітчизняних учених.

Разом із тим, ураховуючи сучасний етап судово-правової реформи, пов'язаний з формуванням нової системи органів досудового слідства і органів дізнання, прийняттям нового КПК України, залишаються відкритими окремі питання взаємодії правоохоронних органів у кримінальному судочинстві. Так дисертаційне дослідження І. В. Озерського присвячено лише організаційно-правовим та психологічним аспектам взаємодії слідчого і органу дізнання [8]. У роботах Ю. П. Алєніна переважно досліджуються питання криміналістичної тактики, акцент робиться на питаннях розслідування злочинів групами слідчих та слідчо-оперативними групами [9, 94–116; 10, 153–159]. У зв'язку з цим, поза увагою залишаються як загальні положення взаємодії, так і її процесуальні особливості. Розвиток процесуальної форми зумовлює появу нових зв'язків взаємодії, раніше в принципі неможливих у кримінальному судочинстві (наприклад взаємодія слідчого і судді — в межах судового контролю за діями та рішеннями слідчого або виконання судових доручень) або малопоширених (взаємодія слідчих і органів дізнання декількох країн [11; 12]).

Вирішення цих окремих питань потребує перш за все загального погляду на стан такої взаємодії, її принципи, рівні, напрямки і форми, окреслення яких і складає завдання цієї статті.

В українській мові під взаємодією розуміють передовсім взаємну підтримку, що пов'язується з етимологією слова «взаємний», тобто спільний для обох сторін, обопільний, зумовлений один другим, пов'язаний один з іншим. Тлу-

мачні словники дають такі визначення поняття «взаємодія»: «співдія, співдіяння; взаємний зв'язок між предметами у дії, а також *погоджена* дія між ким-, чим-небудь» [13, 188]. З позицій загальнофілософського розуміння взаємодія є однією із загальних форм взаємозв'язку між явищами, суть якої полягає у зворотному діянні одного предмета або явища на інший [14, 64]. В юридичній літературі поняття «взаємодія» використовується в різних значеннях, найчастіше тоді, коли йдеться про взаємоузгоджену діяльність або різних органів держави, цілі і завдання яких певною мірою збігаються (прокуратура, органи внутрішніх справ, СБУ тощо) або різних структурних підрозділів одного державного органу [15, 97; 16, 89–99].

У криміналістичній літературі під взаємодією найчастіше розуміється узгоджена діяльність слідчого при розслідуванні злочинів з органом дізнання, яка передбачає раціональне поєднання процесуальних і оперативно-розшукових дій, що здійснюються кожним із них відповідно до своїх функцій і в межах наданих їм за законом повноважень [17, 5].

Слід зазначити, що цілі взаємодії процесуальних органів у кримінальному судочинстві є неоднозначними. Але серед них можна виділити такі: захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; боротьба зі злочинністю (тобто попередження та припинення вчинення злочинів); розслідування та вирішення кримінальних справ; виконання процесуальних рішень у кримінальних справах.

Чи потрібно обмежувати предмет взаємодії процесуальних органів у кримінальних справах лише питанням боротьби зі злочинністю, як це робиться у більшості наукових робіт, міжнародно-правових актів, нормах національного законодавства, присвячених даній проблематиці (як приклад, дослідження з питань взаємодії держав у галузі кримінального права, у назвах яких ідеться про співробітництво держав у боротьбі з кримінальною злочинністю [18]; співробітництво держав у сфері боротьби з міжнародною і загальнокримінальною злочинністю [19])? Ми принципово не можемо погодитися з думкою професорів Є. Б. Мельникова і В. М. Савицького про те, що загальним завданням співробітництва в галузі кримінальної юстиції є саме боротьба зі злочинністю. Указана позиція відомих учених вносить дисбаланс у систему завдань кримінального судочинства, фіксуючи пріоритет саме карального потенціалу юстиції [20, X]. Говорячи про співробітництво (взаємодію, допомогу) з питань боротьби зі злочинністю, ми тим самим зупиняємося лише на обвинувальному аспекті взаємодії, що не відображає дійсний її стан, тим більше коли мова йде про взаємодію судових органів. Тому застосування як загального терміна «співробітництво (взаємодії, допомоги) у боротьбі з міжнародною злочинністю», у зв'язку з тим, що боротьба зі злочинністю передбачає діяльність репресивного чи превентивного характеру [21, 53], не є коректним. Указана діяльність несумісна з діяльністю деяких установ та інститутів юстиції (наприклад суду чи інституту захисту), а тому не охоплює їх. На наш погляд, слід говорити про більш загальне, родове поняття, — взаємодію компетентних органів держави (правоохоронних та судових) із питань кримінального судочинства.

Таким чином, під *взаємодією правоохоронних і судових органів у кримінальному судочинстві* слід розуміти взаємоузгоджену за місцем і часом спільну діяльність судових і правоохоронних органів України в межах своєї компетенції (спільний розгляд і прийняття рішень, їх виконання), спрямовану на розслідування та вирішення кримінальних справ і захист прав, законних інтересів осіб, що беруть участь у судочинстві, шляхом провадження необхідних процесуальних дій, оперативно-розшукових і пошукових заходів.

Указане визначення дозволяє зробити висновок, що взаємодію як погоджену за місцем, часом і цілями діяльність слідчих, органів дізнання, експертних установ і інших органів юстиції, здійснювану на основі правових норм [22, 5], можна оцінити з погляду її ефективності, яка може полягати в її результативності і раціональності.

Результативність зумовлена двома факторами: досягненням якісного результату (мети); продуктивністю (максимальною кількістю результату). Раціональність полягає в правильності взаємодії (точності, відповідності тактичним і нормативним приписам, правильний вибір засобів взаємодії: слідчі й інші процесуальні дії, організаційні заходи, пошукові й оперативно-розшукові заходи; правильний підбір суб'єктів взаємодії), своєчасності взаємодії; надійності результатів (високої ймовірності досягнення результатів даним шляхом, способом); економності (економія сил, засобів та часу); корисності взаємодії (співвідношення отриманих результатів до побічних результатів (корисних та шкідливих), що виникли поза передбаченням суб'єктів взаємодії).

Основні критерії визначення ефективності взаємодії: суворе дотримання законності; розкриття злочинів та встановлення злочинців; відшкодування шкоди, завданої злочином.

Спеціальними принципами такої взаємодії (загальними є принципи кримінального судочинства) слід розглядати: оперативність розгляду і прийняття рішень із питань, що потребують спільного вирішення та забезпечення їх виконання у межах встановленої компетенції; комплексне використання у разі необхідності сил і засобів, що є в розпорядженні взаємодіючих сторін [23], розмежування компетенції у взаємодії.

Усі суб'єкти взаємодії слід розділити на три групи: національні процесуальні органи; іноземні процесуальні органи (склад яких може бути різним залежно від належності держави до певної сім'ї права та типу судової системи, разом із тим потрібно зазначити, що в кожній країні існують свої аналоги органів досудового слідства, підтримання державного обвинувачення, суду), та, враховуючи розвиток міжнародної правоохоронної і судової системи [24], міжнародні процесуальні органи.

В Україні до таких суб'єктів можна віднести: суд (як орган, що здійснює контроль за досудовим слідством, та як орган, що розглядає і вирішує кримінальні справи); прокурори (як наглядовий та обвинувальний орган); слідчих (прокуратури, органів внутрішніх справ, СБУ, податкової міліції, однак наведена система органів досудового слідства є тимчасовою, враховуючи необхідність формування інституту досудового слідства, що передбачено зокрема Конститу-

цією України [25; 26]); начальники слідчих підрозділів, органи дізнання та особи, які провадять дізнання, які крім процесуальної діяльності займаються ще й адміністративною, оперативно-розшуковою та іншою спеціальною діяльністю; установи виконання покарання.

Указана диференціація суб'єктів взаємодії дозволяє виділити такі взаємодії.

Взаємодія здійснюється на таких рівнях: на міжнародному рівні — між центральними апаратами органів юстиції та у спеціально передбачених випадках між регіональними органами юстиції різних держав та міжнародних органів юстиції; на державному рівні — між центральними апаратами Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства юстиції, Державної митної служби, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Міністерства оборони; на регіональному рівні — між головними управліннями, управліннями МВС України в Криму, областях, містах Київ і Севастополь, на транспорті, Головним управлінням СБУ в Криму, управліннями СБУ по областях і містах Київ та Севастополь, Головним управлінням юстиції в Криму, управліннями юстиції в областях і містах Київ та Севастополь, митними органами, управліннями Прикордонних військ чи окремими прикордонними загонами, військовими частинами Збройних Сил України; на місцевому (міському та районному рівні) — між міськрайлінівділами (управліннями) головних управлінь, управлінь МВС України в Криму, областях, містах Київ, Севастополь та на транспорті, міськими, районними та міжрайонними відділами СБУ, митницями чи митними постами тощо.

Основні напрямки взаємодії визначено п. 2.2 Інструкції про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю [23]: організація реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю; профілактика злочинів та інших правопорушень; виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів; розшук та затримання злочинців; забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; удосконалення правової бази боротьби зі злочинністю.

Відповідно до п. 3 вказаної Інструкції виділяють такі основні форми взаємодії.

1. З виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів:

– своєчасне інформування правоохоронними органами один одного про відомі їм факти готування чи вчинення злочинів, дізнання або розслідування яких законом покладено на той орган, якому про це повідомляється. Забезпечення вжиття підпорядкованими підрозділами невідкладних заходів по запобіганню таким злочинам, їх припиненню, затриманню осіб, які їх вчинили, охороні місця події та зберіганню слідів злочину до прибуття працівників іншого правоохоронного органу. Прийняття за ними, у разі необхідності, рішень згідно з кримінально-процесуальним законодавством;

– визначення спільними нормативними актами порядку взаємодії оперативних і слідчих підрозділів у розкритті та розслідуванні конкретних видів злочинів з детальним регламентуванням дій цих підрозділів;

– створення, у разі необхідності, слідчо-оперативних груп із числа працівників взаємодіючих органів для здійснення, у межах визначеної законодав-

ством компетенції, заходів по виявленню, розкриттю та розслідуванню особливо небезпечних злочинів, а також злочинів, скоєних організованими злочинними угрупованнями, та тих, що мають міжрегіональний та міждержавний характер, пов'язані із наркобізнесом або набули великого громадського резонансу;

- використання, за взаємним погодженням, працівників органів внутрішніх справ, Служби безпеки, митних та інших органів як фахівців для участі у викритті злочинних груп, розслідуванні проявів організованої злочинності, проведенні криміналістичних експертиз і досліджень, для давання консультацій. Визначення таких працівників у підрозділах, установлення порядку їх використання та спеціалізації;

- взаємообмін інформацією, що міститься в централізованих, обласних та інших банках даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового та іншого призначення. Спільне визначення порядку надання та користування такою інформацією при розкритті та розслідуванні злочинів;

- створення спільних банків даних про осіб, які займаються чи можуть бути причетні до бандитизму, вимагательства, контрабанди, незаконного обігу зброї та наркотиків, злочинів у кредитно-фінансовій сфері та зовнішньоекономічній діяльності, незаконної міграції та іншої злочинної діяльності;

- виділення в оперативно-розшукових та слідчих підрозділах правоохоронних органів працівників, відповідальних за організацію взаємодії з аналогічними підрозділами інших правоохоронних органів.

2. З розшуку та затримання злочинців:

- своєчасне повідомлення органів внутрішніх справ, Служби безпеки, Держмитслужби, Держкомкордону, про злочинців, які розшукуються, надання найбільш повної інформації про них, що може сприяти їх впізнанню та затриманню. Спільне визначення порядку обміну інформацією про таких осіб та проведення заходів щодо їх розшуку та затримання;

- організація здійснення підпорядкованими підрозділами заходів по розшуку злочинця, який розшукується іншим правоохоронним органом. Оперативне інформування ініціатора розшуку в разі встановлення такої особи та місця її знаходження. Ужиття заходів, у разі необхідності, щодо її затримання;

- проведення спільних операцій по затриманню особливо небезпечних озброєних злочинних груп або окремих злочинців;

- організація і проведення спільних навчань підрозділів органів внутрішніх справ, Служби безпеки, прикордонних військ для відпрацювання дій по знешкодженню озброєних злочинних угруповань, звільненню заручників, захоплення об'єктів транспорту, будівель тощо;

- видання спільних нормативних актів із питань розшуку та затримання злочинців, озброєних дезертирів.

Звісно, що цитована інструкція в певній мірі вже морально застаріла і потребує внесення коректив з урахуванням вимог сьогодення, але вирішення такого завдання виходить за межі цієї статті. Крім того, на наш погляд, вона не є нормативно-правовим актом того рівня, що задовільно регламентував процесуальні форми діяльності.

За результатами виконаного дослідження можна дійти таких висновків.

Слідча або судова ситуація, яка складається під час провадження у конкретній кримінальній справі, можуть вимагати взаємодії декількох суб'єктів кримінального процесу, що наділені владними повноваженнями. У зв'язку з тим, що провадження у кримінальній справі розглядається як правова діяльність, напрямки вказаної взаємодії та її форми повинні бути регламентовані чинним законодавством (залежно від їх значення та рівня процесуального примусу, закладеного в їх змісті, — в більш-менш конкретній нормі). У зв'язку з цим у проєкті КПК України повинні бути регламентовані основні форми взаємодії процесуальних органів, що вже складає завдання наступного дослідження з цього питання.

Література

1. Пунанов Г. За гибель милиционеров в Чечне впервые судят генерала // Известия. — 2002. — 12 янв. — С. 1.
2. Балашов А. Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений. Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 1973. — 17 с.
3. Взаимодействие следователей с оперативными работниками органов внутренних дел: Метод. пособие / МВД СССР, ВНИИ; [Л. М. Карпеева и др.]. — М.: Б. и., 1981. — 96 с.
4. Готлиб Р. М. Взаимодействие органов следствия и дознания в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений // Следственная практика. — М., 1983. — Вып. 141. — С. 92–100.
5. Бекетов М. Ю. Следователь органов внутренних дел и милиция: взаимодействие при расследовании преступлений: Учеб. пособие / Моск. ун-т МВД России. — М.: ЦИТ-М, 2004. — 95 с.
6. Паутова Т. А. Взаимодействие следователей органов внутренних дел с органами дознания при возбуждении и расследовании уголовных дел: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М-во внутр. дел Рос. Федерации. Тюмен. юрид. ин-т. — Тюмень, 2005. — 20 с.
7. Взаимодействие следователей органов внутренних дел с милицией при возбуждении и расследовании уголовных дел: Учеб.-практ. пособие / К. Б. Гранкин, Т. А. Паутова; М-во внутр. дел Рос. Федерации. Тюмен. юрид. ин-т. — Тюмень, 2004. — 52 с.
8. Озерський І. В. Взаємодія слідчого з органом дізнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз). — К., 2003 — 18 с.
9. Аленин Ю. П. Основы раскрытия и расследования очагов преступлений: Учеб. пособие. — О.: Б. и., 1993. — 132 с.
10. Аленин Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практики: Монография. — О.: Одесский госуниверситет, 1996. — 264 с.
11. Виноградова О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Х., 2000. — 22 с.
12. Пашковский М. І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2003. — 21 с.
13. Новый словарь украинської мови: У 3 т. Т. 1. — К.: Аконіт, 2004. — 926 с.
14. Філософський словник / За ред. В. І. Шипкарука. — К.: Голов. ред. Укр. Рад. Енцикл. АН Української РСР, 1986. — 600 с.
15. Мичко М. І. Теоретичні і практичні проблеми організації роботи в апараті прокуратури області. — Донецьк: Донецщина, 2000. — 160 с.
16. Рябцев В. П. Взаимодействие структурных подразделений органов прокуратуры // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1979. — Вып. 31. — С. 89–99.
17. Взаимодействие следователей прокуратуры и органов милиции при расследовании убийств и изнасилований / Под ред. С. С. Степичева, Ф. Ю. Бердичевского. — М., 1971. — 160 с.
18. Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью. — М.: Междунар. отношения, 1972. — 166 с.
19. Международное уголовное право: Учеб. пособие / Под общ. ред. В. Н. Кудрявцева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Паука, 1999. — 264 с.

20. *Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества*: Междунар. науч.-исслед. проект. — М.: БЕК, 1994. — 296 с.
21. *Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю.* Юридическая энциклопедия / [Общ. ред. М. Ю. Тихомирова]. — 4-е изд. — М., 1998. — 526 с.
22. *Быков В. М.* Психологические аспекты взаимодействия следователя и органов дознания: Лекция / Омская высш. шк. милиции. — Омск, 1976. — 96 с.
23. *Інструкція про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю, затверджена наказом МВС України, СБУ, ДК у справах охорони державного кордону України, ДМК України, Національної гвардії України, МО України, МЮ України № 4348 від 10.08.1994 р.*
24. *Марусин И. С.* Международные уголовные судебные учреждения: судостроительство и судопроизводство. — С.Пб.: Издат. Дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2004. — 224 с.
25. *Про систему органів досудового слідства*: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 04.10.2004 р., № 5372 // www.rada.gov.ua.
26. *Про статус слідчих*: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 29.10.2005 р. № 4125 // www.rada.gov.ua.

УДК 343.1

І. І. Слівіч

УСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У теорії права, як і в більшості галузевих правових науках, питання про встановлення юридичних фактів є малодослідженим. Дискусії ведуться навіть щодо визначення поняття «встановлення юридичних фактів». У той же час від встановлення юридичних фактів як елемента правозастосування слід відрізнити їх ідентифікацію як елемент правотворчості, коли «формуючи норми права, законодавець повинен «побачити» юридичні факти, виділити їх із маси різних соціальних обставин і адекватно відобразити в нормах чинного законодавства» [1, 83].

Зважаючи на важливість встановлення юридичних фактів у механізмі правового регулювання перед статтею поставлено завдання визначити поняття встановлення юридичних фактів у кримінальному процесі, а також способи і засоби встановлення юридичних фактів.

Зважаючи на те, що юридичні факти мають матеріально-ідеальну природу, процес їх встановлення, на нашу думку, повинен полягати у доказуванні існування певної соціальної ситуації (обставини), яка складає зміст юридичного факту, та її правової кваліфікації саме як обставини, що спричиняє певні правові наслідки.

Незважаючи на те, що в теорії кримінального процесу питанням доказування присвячено широке коло наукових робіт (серед останніх роботи А. Р. Белкіна [2], В. М. Тертишника, С. В. Слинька [3]), предметом їх, як правило, є встановлення обставин, що складають кінцеву мету доказування у справі [4, 222] — події злочину і винності певної особи у його вчиненні. Однак кримінальне